

Роман Романович КУЛИК

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра аудиту, ревізії і аналізу,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: kul.rom.rom@gmail.com

Юлія Романівна НОВАК

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра економічної теорії,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: julianovakk@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ РИЗИКУ В АУДИТІ

Кулик, Р. Р. Методологічні аспекти оцінки ризику в аудиті / Роман Романович Кулик, Юлія Романівна Новак // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2018. – Том 28. – № 1. – С. 142-147. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Проведення аудиту завжди супроводжується відповідним аудиторським ризиком. На сьогодні немає практичного способу звести його до нуля. Вітчизняні і зарубіжні експерти зазначають, що аудиторський ризик належить до однієї з фундаментальних та складних категорій аудиту, а його виявлення та оцінювання вважають одним із ключових елементів процесу аудиту. Аудиторський ризик за своєю природою передбачає невизначеність, тому його оцінка не може бути ідеальною. Будь-який метод оцінки ризику має на меті максимальне наближення до реального результату, але не дає змоги повністю уникнути помилок.

Ключові слова: аудиторський ризик; оцінка; фактори; кількісні і якісні методи; інтегральний показник.

Roman Romanovych KULYK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Audit, Audit and Analysis,
Ternopil National Economic University
E-mail: kul.rom.rom@gmail.com

Yuliia Romanivna NOVAK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economic Theory,
Ternopil National Economic University
E-mail: julianovakk@gmail.com

METHODOLOGICAL ASPECTS OF EVALUATION OF RISK IN AUDIT

Abstract

Audit is always accompanied by an appropriate audit risk. There is currently no practical way to reduce it to zero. Domestic and foreign experts point out that audit risk belongs to one of the fundamental and complex categories of audit, and its identification and evaluation are considered the key elements of the audit process. Audit risk by its nature implies uncertainty, so its assessment may not be ideal. Any method of risk assessment aims to maximize the approach to the real result, but does not allow avoiding errors.

© Роман Романович Кулик, Юлія Романівна Новак, 2018

Вступ

Аналіз наявних праць вітчизняних науковців, які стосуються проблем невизначеності та ризику, дозволяє стверджувати, що здебільшого теоретичні дослідження в аудиті присвячені проблемам організації і методики аудиту окремих об'єктів. Меншу увагу звертають на методи оцінки аудиторського ризику з врахуванням впливу на нього як економічних, так і неекономічних факторів, що є вкрай важливим при проведенні аудиторської перевірки. Принципові зміни методики і методології надання професійних аудиторських послуг на сучасному етапі базуються на застосуванні нового ризик-орієнтованого концептуального підходу.

Мета статті

Об'єктивне визначення величини аудиторського ризику є важливою складовою аудиту. З огляду на це, метою статті є дослідження і вдосконалення методів оцінки аудиторського ризику для його мінімізації, що забезпечить користувачів достовірною і об'єктивною інформацією в період економічних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Категорія «аудиторський ризик» є однією з основоположних в аудиторській діяльності. Проведення аудиторської перевірки завжди пов'язане з ризиком, оскільки існує небезпека підтвердження достовірності фінансової звітності при наявності в ній суттєвих викривлень або визнання суттєвого викривлення при його фактичній відсутності.

У міжнародній практиці аудиту поняття «аудиторський ризик» сформульовано в МСА 200 «Мета і загальні принципи аудиту бухгалтерської звітності», МСА 315 «Розуміння бізнесу підприємства, його середовища і оцінка ризику суттєвого викривлення» і МСА 330 «Процедури, що застосовуються аудитором, виходячи з оціненого рівня ризику», які дають таке визначення: «аудиторський ризик означає ймовірність того, що аудитор висловить невідповідну аудиторську думку у випадках, коли у фінансовій звітності є суттєві викривлення» [1].

Поняття аудиторського ризику, за нормами міжнародних стандартів, засноване на припущенні того, що у звітності наявні суттєві викривлення. Водночас вказані міжнародні нормативи не розглядають як ризик ймовірність видачі негативного висновку за відсутності у звітності суттєвих викривлень.

Для розрахунку величини аудиторського ризику користуються відомою всім залежністю, вираженою у вигляді добутку трьох ймовірностей:

$$AP=BP*PK*PH,$$

де AP — аудиторський ризик;

BP — властивий ризик;

PK — ризик контролю;

PH — ризик невиявлення.

Стосовно до аудиту зазначені ризики означають наступне (табл. 1):

Таблиця 1. Значення складових аудиторського ризику

Складова аудиторського ризику	Значення аудиторського ризику
AP	Вказує на ймовірність проведення неефективного аудиту, пов'язаного з висловлюванням неналежної думки щодо достовірності звітності клієнта
BP	Вказує на ймовірність виникнення суттєвої помилки у звітності клієнта, яка сформована на основі сучасної організації фінансово-господарської діяльності до її перевірки системою внутрішнього контролю
PK	Вказує на ймовірність того, що існуюча помилка у звітності перевищує допустиму величину і не буде виявлена системою внутрішнього контролю
PH	Вказує на ймовірність того, що навіть при виконанні всіх аудиторських процедур перевірки по суті і належному зборі доказів це не дозволить аудиторам виявити помилки у звітності, які перевищують допустиму величину.

На перший погляд, все логічно: множення ймовірностей, згідно з однойменною теорією, становить кількісну величину можливості настання всіх перерахованих подій одночасно, а в нашому

випадку – ймовірність того, що суттєві помилки і спотворення, незважаючи ні на що, будуть у фінансовій звітності.

Але детальний розгляд цієї моделі визначення величини аудиторського ризику вказує на низку недоліків, а саме:

а) ця формула визначення величини аудиторського ризику ілюструє лише загальні принципи його кількісного аналізу, оскільки в багатьох випадках дуже важко (або взагалі неможливо) визначити як ймовірність можливих результатів, так і кількісно їх оцінити. Крім того, для розробки заходів, спрямованих на запобігання, зниження чи компенсацію аудиторського ризику, необхідно знати ступінь впливу тих чи інших факторів складових його елементів на загальну величину аудиторського ризику.

б) на практиці кожен складову аудиторського ризику (ВР, РК, РН) аудитори оцінюють за своїм професійним судженням у відсотках або відносять до однієї із зазначених категорій, що розрізняються за ступенем ризику: «високий», «середній», «низький», тобто в обох випадках винятково суб'єктивно.

Водночас ймовірність $P(A)$ події A є відношення числа можливих випадків, що сприяють події A (m), до числа всіх можливих випадків (n), тобто

$$P(A) = \frac{m}{n}$$

Отже, наукове визначення ймовірності спирається на поняття частоти повторів і пов'язане із спостереженням результатів конкретного випробування, а не особистим досвідом самого дослідника (у нашому випадку – аудитора). Тому для додання об'єктивності результатам розрахунку величини аудиторського ризику потрібно, щоб в незмінних умовах було проведено досить велику кількість випробувань, незалежних один від одного, в кожному з яких можуть відбутися або не відбутися події, що визначають величини ВР, РК і РН.

Встановлення величини аудиторського ризику шляхом перемноження оціночних категорій типу «високий», «середній», «низький» є абсолютно ненауковим і необґрунтованим підходом;

в) наведена модель розрахунку аудиторського ризику насправді не є такою. У світовій практиці прийнято, і з цим солідарна більшість дослідників, що допустимі значення аудиторського ризику не повинні перевищувати 5 %, тобто лежати в інтервалі від 0 % до 5 % (більш докладно: [2, с. 45], [3, с. 52]), тому найчастіше під час планування аудиту величина AP від самого початку приймається рівною 5 %, у той час, як саме величина РН є розрахунковою:

$$PH = \frac{AP}{BP * PK} = \frac{0.05}{(BP * PK)}$$

При цьому аудитор не виходить за межі мінімального довірчого інтервалу сукупного аудиторського ризику рівного 5 %.

Таким чином, вищенаведена модель розрахунку аудиторського ризику має радше наочний характер і не має значного практичного змісту.

Принципові зміни методики і методології надання професійних аудиторських послуг на сучасному етапі базуються на застосуванні нового ризик-орієнтованого концептуального підходу. Незважаючи на те, що елементи нового підходу тією чи іншою мірою успішно застосовуються в процесі надання всього спектру професійних аудиторських послуг, найбільш важливе значення має їх використання при наданні послуг із забезпечення впевненості за підсумками виконання завдань.

Ризик-орієнтована концепція змінює системно-орієнтований підхід. Відомо, що методологічною основою останнього є оцінка ризику суттєвого викривлення фінансової звітності, що виникає внаслідок обмежень, властивих системі внутрішнього контролю клієнта. На початку останнього десятиліття ХХ в. Р. Додж докладно, всебічно і структуровано виклав методологічну сутність системно-орієнтованого підходу для розробки стратегії аудиту [4]. На відміну від системно-орієнтованого, в ризик-орієнтованому підході фокус уваги аудитора спрямований не на здатності системи внутрішнього контролю клієнта ідентифікувати і запобігати помилкам і недобросовісним діям на рівні керівників середньої ланки в типових операціях, а на факти і ознаки, що вказують на дії топ-менеджменту компанії. Вони часто не піддаються логічному обґрунтуванню в контексті їх відповідності загальному напрямку діяльності економічного суб'єкта на збільшення вартості бізнесу.

Орієнтація стратегії аудиту на інтегральні ризики, реалізація яких є причиною викривлення фінансової звітності клієнта, є ефективним заходом з попередження інформаційного ризику зацікавлених користувачів. Його ймовірність і масштаби зростають в умовах сучасної тенденції світового економічного розвитку і були характерні для останньої хвилі світової фінансової кризи.

Можна не сумніватися, що застосування ризик-орієнтованого підходу до організації аудиту дозволяє подолати обмеженість суджень аудитора щодо наявності у звітності компанії викривлень, які, як правило, не виникають випадково, а мають навмисний характер і ініціюються з метою задоволення особистих переваг топ-менеджменту цих компаній.

На наш погляд, саме процедура ідентифікації та оцінки ризику суттєвого викривлення фінансової звітності, що виникає, в тому числі, внаслідок недобросовісних дій управлінського персоналу, є основою ризик-орієнтованого підходу. Він передбачає його застосування в діяльності аудиторської компанії загалом і в процесі виконання конкретного завдання з аудиту.

Методи ідентифікації та алгоритм оцінки зазначених ризиків чинна система стандартизації залишає на розсуд аудитора як особи, яка має право на професійне судження. Водночас переважна більшість аудиторських компаній, як правило, належать до малого і середнього бізнесу і не мають на сьогодні розроблених методик оцінки ризиків суттєвого викривлення звітності, пов'язаних з недобросовісними діями керівництва клієнта. Як показує вивчення досвіду цих аудиторських компаній, вони діють на підставі методик, розроблених із застосуванням системно-орієнтованого підходу. Він, незважаючи на свою звичність і ефективність в оцінці ризиків перекручування звітності, які властиві діяльності клієнта і неефективності системи його внутрішнього контролю, тим не менш, не в змозі забезпечити виконання сучасних вимог законодавства та потреб зацікавлених користувачів до процедури оцінки достовірності фінансової звітності.

Як зазначалося вище, системно-орієнтована методика оцінки ризиків в аудиті базується на вимірюванні аудиторського ризику, суттю якого є визначення ймовірності вираження аудитором неправильної думки щодо звітності, яка перевіряється. Істотним недоліком цього підходу є обмеженість його застосування для оцінки ризику суттєвого викривлення фінансової звітності внаслідок недобросовісних дій управлінського персоналу. Фактори, що зумовлюють існування цього ризику, на нашу думку, є підмножиною безлічі факторів, наслідком існування яких є ризик господарської діяльності клієнта. Очевидно, що складність оцінки полягає в увазі як до якісної, так і до кількісної інформації. Тому методи оцінки ризику в аудиті є якісними або кількісними. Причому переважна їх більшість зводиться до визначення складових саме аудиторського ризику, а ризики суттєвого викривлення, які виникають на рівні бухгалтерської звітності загалом, до уваги не беруться.

Авторами вже зазначалось, що при визначенні аудиторського ризику, коли неможливо отримати статистику поведінки окремих показників або побудувати графічні залежності аудиторського ризику та його елементів, математичні методи стають неефективними [5, с. 141]. Аудитор при оцінці і розрахунку рівня складових елементів аудиторського ризику часто стикається з такими факторами або подіями, об'єктивну ймовірність настання яких неможливо визначити на підставі статистичних спостережень.

Тому для максимальної об'єктивності кількісні методи оцінки аудиторського ризику варто поєднувати із якісними, які засновані на суб'єктивних оцінках. Тобто, коли фактори впливу на той чи інший елемент аудиторського ризику неможливо відобразити у формі суворої математичної моделі чи провести його вимірювання за математичними показниками. У цьому випадку аудитор змушений вдаватися до евристичних (заснованих на досвіді та інтуїції) методів оцінки об'єкта.

Отже, ефективне управління аудиторським ризиком передбачає розробку відповідної концептуальної моделі його оцінки, яка повинна базуватися на оптимальному поєднанні кількісних і якісних методів оцінювання чинників, що можуть прямо чи опосередковано впливати на величину аудиторського ризику. Така модель розроблена авторами [5, с. 143].

Можливість використання тієї чи іншої методики оцінки ризику в аудиторській практиці визначається, на нашу думку, ступенем відповідності наступним критеріям:

1. Можливість ідентифікації та оцінки всіх ризиків господарської діяльності, які стали відомі аудитору, з подальшим визначенням в їх складі тих ризиків, які за певних обставин можуть стати причиною суттєвого або загального спотворення звітності.

2. Невід'ємною частиною процедури оцінки ризику в аудиті є застосування професійного судження для виокремлення значущих ризиків із сукупності всіх ідентифікованих ризиків на завершальній стадії оцінки. У зв'язку з цим методика повинна давати можливість застосування судження, обумовленого професійною компетентністю аудитора. Водночас вона повинна забезпечити в максимально можливих межах формалізацію цього професійного судження.

3. Об'єкт аудиту – фінансова звітність, яка становить собою інформаційний масив, що відображає результати діяльності компанії. При цьому для адекватної інтерпретації суті досягнутих компанією результатів до складу фінансової звітності включається як кількісна, так і якісна інформація. Об'єктами бухгалтерського обліку економічного суб'єкта є факти господарського життя, активи, зобов'язання, джерела фінансування його діяльності, доходи і витрати. Тому методика повинна передбачати можливість аналізу як кількісних, так і якісних оцінок статей бухгалтерської звітності.

4. Процедура оцінки ризиків в аудиті має циклічний характер, в основі якого лежить широко використовуваний у теорії пізнання метод аналізу-синтезу. У зв'язку з цим методика аналізу ризиків повинна дозволяти оцінювати на початковій стадії ризики суттєвого викривлення, властиві звітності загалом, з подальшою ступінчастою дезагрегацією цих ризиків на факторні компоненти. При цьому використовувана дезагрегація повинна дозволяти ідентифікувати конкретні фактори ризику, які

підлягають кількісній зміні згідно з професійним судженням аудитора (стадія аналізу) з наступною комплексною оцінкою дезагрегованих факторів (стадія синтезу).

5. Між ідентифікованими в процесі аудиту ризиками суттєвого викривлення і ознаками недобросовісних дій на різних рівнях управління існує логічно зумовлений взаємозв'язок, який водночас має імовірнісний характер. Методика повинна враховувати, що окремі з ідентифікованих ризиків суттєвого викривлення можуть не вплинути на професійне судження аудитора внаслідок визнання їх незначними в процесі збору аудиторських доказів. З іншого боку, при оцінці ризику шахрайства важливим є взяти до уваги те, що цей ризик суттєво вищий, ніж ризик виникнення спотворень звітності внаслідок допущених при її підготовці помилок.

6. Ризик-орієнтований підхід є історичним етапом у розвитку аудиту, наступним за системно-орієнтованим. Загально визнано, що системно-орієнтований підхід ефективно використовується для оцінки всіх рівнів функціонуєчої системи внутрішнього контролю клієнта за винятком контрольного середовища. Тому методика аналізу ризиків повинна дозволяти оцінювати ризики як на рівні керівництва компанії, так і ризики, що виникають унаслідок функціонування звичайних засобів контролю.

Крім того, для комплексної оцінки ризику необхідний підхід, що дозволяє отримати інтегральну оцінку ризику на різних етапах аудиту. Зокрема, виокремлюють початковий рівень ризику – на етапі оцінки прийнятності відносин з клієнтом, потенційний – на етапі планування аудиту, фактичний – на етапі проведення тестування системи внутрішнього контролю та аудиторських процедур по суті, кінцевий – етап досягнення допустимого рівня ризику після процедур коригування.

Проблема інтегральної оцінки ризику в аудиті формально є вибором найбільш ефективного вирішення з безлічі можливих аналізованих альтернатив і належить за своєю суттю до проблеми прийняття рішень в умовах багатокритеріального вибору. Одним з поширених підходів до вирішення багатокритеріальних задач є розрахунок векторного критерію з урахуванням вагових коефіцієнтів, що визначають важливість і переваги окремих критеріїв і зведенням задачі до однокритерійної. Іншим підходом до вирішення є звуження меж допустимих рішень шляхом накладення додаткових обмежень.

Очевидно, що для оцінки ризику в аудиті необхідно застосовувати інтерактивні методи багатокритеріального вибору, суть яких у послідовному наближенні до компромісного рішення шляхом коригування пріоритету критеріїв, їх вагових коефіцієнтів, обмежень і алгоритмів рішення в процесі діалогу аудитора і комп'ютера на основі одержуваної бухгалтерської та обчислювальної інформації.

Додаткові труднощі вирішення завдання полягають у використанні величин, вимірених у різних шкалах і одиницях, що вимагає перетворення якісних показників у кількісні і приведення їх до безрозмірного вигляду.

З урахуванням вищенаведеного концептуальна схема процесу побудови інтегрального показника ризику в аудиті має такий вигляд (рис. 1).

1. Генерація рішень. Формування масиву якісних і кількісних показників, що характеризують суб'єкт аудиту. Основні методи генерації рішень: експертні оцінки, когнітивні карти, які дозволяють представити задачу оцінки ризику у вигляді знакового графа, у вершинах якого відображаються фактори, які характеризують ризик.

2. Оцінка можливих рішень відповідно до судження аудитора і узгодження рішень. Основні методи: нечітка логіка, багатокритеріальні оцінки (метод функції переваги, метод віднесення переваги і ін.).

3. Отримання інтегрального рішення (ризик) і оцінка його відповідності прийнятному рівню ризику.

4. Поетапний циклічний аналіз прийнятності оціненого інтегрального ризику з використанням середовища комп'ютерної обробки даних (повторення кроків 2 і 3, і, можливо, кроку 1).

5. Остаточна оцінка ризику, що припускає формулювання аудиторського судження щодо індивідуального переліку ризиків, притаманних конкретному клієнтові з аудиту.

Використання запропонованого підходу дозволяє максимально ефективно реалізувати процедуру оцінки інтегрального ризику в процесі аудиту відповідно до сформульованих вище вимог.

На нашу думку, ключову роль у застосуванні вищеописаного методологічного підходу до інтегральної оцінки аудиторського ризику відіграє визначення переліку чинників, які, в кінцевому підсумку, свідчать про існування тої чи іншої ймовірності наявності суттєвого викривлення фінансової звітності.

Водночас слід зауважити, що ризик в аудиті за своєю природою передбачає невизначеність, тому його оцінка не може бути ідеальною. Будь-який метод оцінки ризику має на меті максимальне наближення до реального результату, але не дає змоги повністю уникнути помилок.

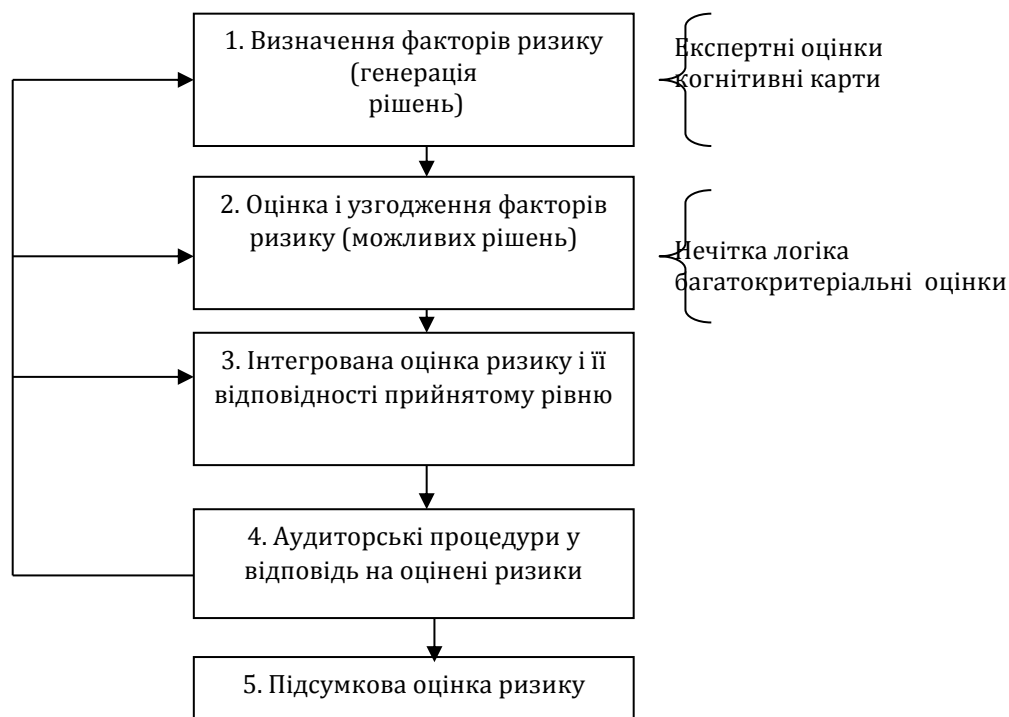

Рис. 1. Структура концептуального підходу до оцінки інтегрального ризику в процесі аудиту

Висновки та перспективи подальших розвідок

Дослідження наявних на сучасному етапі розвитку методів оцінки ризику в процесі аудиту дає змогу стверджувати, що вони не вирішують одного з головних завдань, яке стоїть перед аудитором: якісної його оцінки в умовах обмеженості кількісної параметризації окремих його чинників. Необхідним є введення групи індикаторів неекономічного характеру і в поєднанні із кількісними параметрами розрахунок інтегрального критерію.

Список літератури

1. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (вид. 2013 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ari.com.ua/msa>.
2. Загородній, А. Г. Управління ризиками аудиторської діяльності: навч. посібник / А. Г. Загородній, Л. М. Пилипенко. – Львів: видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – 128 с.
3. Петрик, О. А. Аудит у зарубіжних країнах: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / О. А. Петрик, М. Т. Фенченко ; За заг. ред. О. А. Петрик. – К.: КНЕУ, 2002. – 168 с.
4. Додж, Р. Краткое руководство по стандартам и нормам аудита: пер. с англ. / Рой Додж, С. А. Стуков. – Москва: Финансы и статистика: ЮНИТИ, 1992. – 240 с.
5. Кулик, Р. Р. Концептуальні підходи застосування кількісних та якісних методів оцінки величини ризиків обліку і аудиту / Р. Р. Кулик, Ю. Р. Новак // Економічний аналіз. – 2017. – Том 27. – № 2. – С. 139-144.

References

1. *Mizhnarodni standarty kontrolyu yakosti, audytu, ohlyadu, inshoho nadannya vpevnenosti ta suputnykh posluh.* (2013). Retrieved from: <http://www.ary.com.ua/msa>.
2. Zahorodniy, A. H. & Pylypenko, L. M. (2008). *Upravlinnya ryzykamy audytors'koyi diyal'nosti.* L'viv: vydavnytstvo Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika».
3. Petryk, O. A. & Fenchenko, M. T. (2002). *Audyt u zarubizhnykh krayinakh.* Kyiv: KNEU.
4. Dodzh, R. & Stukov, S. A. (1992). *Kratkoe rukovodstvo po standartam i normam audita.* Moscow: Finansy i statistika: YuNYTY.
5. Kulyk, R. R. & Novak, Yu. R. *Kontseptual'ni pidkhody zastosuvannya kil'kisnykh ta yakisnykh metodiv otsinky velychyny ryzykiv obliku i audytu.* *Ekonomichnyy analiz*, 27(2), 139-144.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2018 р.